

ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

© Наталія Сапальова, 2000

Харківський національний університет

В час науково-технічного розвитку в кожній мові з'являються нові слова і терміни. Тому однією з основних проблем теорії та практики перекладу технічних текстів є проблема перекладацької еквівалентності.

Під час аналізу лексичних систем двох мов може статися, що в лексичній системі мови, на яку перекладають, немає еквівалента для тієї чи іншої одиниці лексичної системи мови оригіналу. У таких випадках еквівалент для відсутньої лексичної одиниці створюється в процесі перекладу. Це означає, що поняття "еквівалентність" є відносним. Тому, коли ми говоримо про безеквівалентну лексику, ми маємо на увазі лише те, що в лексичній системі вихідної мови для певного предмета або явища існує "готова" назва в формі слова або словосполучення, а в мові, на котру ми перекладаємо, такої "готової" назви не існує і її потрібно створювати в процесі мовлення.

Найчастіше до розряду безеквівалентної лексики потрапляють терміни і реалії. Терміни – це назви наукових, науково-технічних і інших спеціальних понять. Безеквівалентні терміни виникають як результат того відомого факту, що наукові відкриття, технічні удосконалення, технологічні нові процеси відбуваються і з'являються спочатку в одній країні, а потім вже розповсюджуються у інших країнах. Ось чому відповідне збагачення апарату понять у тій чи іншій галузі відбувається нерівномірно: на якомусь етапі одна мова йде попереду, потім ті часові кордони і відмінності зникають. Найчастіше використовуються такі способи передавання безеквівалентної лексики:

1. **Транслітерація.** Сутність цього засобу полягає у запозиченні іноземного слова, котре потім при написанні відтворюється літерами мови, на котру перекладаємо, а у мовленні воно вимовляється згідно з фонетичними нормами вихідної мови. Багато слів, що народилися завдяки цьому методу, увійшли потім у мовне життя. Так, з німецької мови в українську увійшли слова *штрейкбрехер* – *Streikbrecher*, *целюлоза* – *Zellylose*, з французької увійшли *альдегід* – *aldehyde*, *авіаж* – *avivage*. В деяких випадках транслітерація може бути практично єдиним можливим способом визначення в мові перекладу безеквівалентного явища. Наприклад, назви посад і титулів.

2. **Калькування.** Змістом цього прийому є те, що складові частини або морфемі безеквівалентного слова або словосполучення замінюються їх буквральними відповідниками на мові перекладу. Ступінь розкриття явища, що описується за допомогою калькування залежить від того, наскільки лексична одиниця вихідної мови сама відтворює сутність цього явища, наприклад, *Betrieberat* – *виробнича рада*. Термінокальки за строком перебування у новому середовищі можна згрупувати наступним чином: а) нові запозичення, які носієм мови відчуються як чужі і не повністю підлягають дії законів цільової мови (наприклад, англійські терміни *чін*, *файл*, *драйвер* і т. п.); б) звиклі термінокальки, які приймають на себе граматичну парадигму мови (наприклад, *телефон*, *комунікація*, *теніс*, *конструкція* – англійські запозичення).

3. **Описовий переклад.** На відміну від зазначених вище способів, описовий переклад вимагає від перекладача глибокого занурення в сутність явищ, що описуються, глибокого знання реалій. Знання переваг і недоліків способів передавання безеквівалентної лексики

допоможе перекладачеві вибрати оптимальний варіант перекладу, беручи до уваги функції тексту та інформованість одержувача перекладу.

- Необхідно визначити, що не можна однозначно сказати, коли треба використати транслітеративний метод передачі терміну, а коли калькування. Це можна побачити взявши американську чи англійську мови. Американську мову вважають діалектом англійської мови. Ці мови відрізняються вимовою і деякими неологізмами, що з'явилися вже на американському континенті.

Англійська технічна термінологія створювалася вже віддавна: від часів англосаксонського періоду та сутічок із варягами – терміни, зв'язані з військовою справою, кораблебудуванням і мореплавством; під час окупації британських островів норманськими і римськими завойовниками – терміни, що відносяться до військового діла, хліборобства і судівництва; і на кінець, під час розвитку британської імперії – терміни, що відносяться до торгівлі, ремісничого виробництва, завоювань на інших континентах, розвитку індустрії тощо.

Тож, якщо ми возьмемо, наприклад, декілька слів, не обов'язково термінів, то можна побачити, що транслітерація не можлива: *Shakespeare* (Шекспір) – тут першу літеру “a” треба було б транслітерувати українським “e”, а друга з черги літера “a” – вже дифтонгу “ea”, який треба транслітерувати одною українською літерою “i”; термін “*cough*” (кашель) – передати як [ко:ф], тому що транслітерація цього слова буде звучати як “коугх”.

- Можна звернутися до англійської економічної терміносистеми та суспільно-політичної термінології, щоб розглянути питання запозичень в українській мові. Англійська економічна терміносистема, пройшовши тривалий шлях свого розвитку, має довершений вигляд, що, звичайно, не виключає її порівняльний (компаративний) аналіз англійської і української економічної терміносистеми з точки зору розбудови останньої. Конкретний фактичний матеріал дає змогу прослідкувати ті набутки і недоліки, які мають місце в процесі перекладання і відтворення англійського економічного терміна українською мовою.

При перекладі з англійської на українську мову необхідно враховувати “контекстуальне” україномовне позначення: *public sector* – державний сектор (*the private and public sector*) – опозиції дають можливість краще перекласти дане словосполучення.

Цікавою в економічних текстах є роль прикметників. Їх основне покликання (функція) – максимально лаконічна і образна передача інформації, її своєрідне загострення.

Надзвичайно важливим при перекладі є врахування реалій, досягнень економіки відповідних країн (зокрема, Великобританії, США, тощо), які слугують основою розбудови англійської економічної терміносистеми і її опосередкованим відображенням. Саме розв'язання досліджень та підйом української економіки можуть виступити наріжним каменем розбудови української економічної терміносистеми.

- Добре відомим є той факт, що будь-яка термінологічна система складається із слів та усталених словосполучень, утворених або за допомогою словотворчих засобів рідної мови, або за допомогою міжнародного термінологічного фонду, а також шляхом переосмислювання слів загальноживаної мови та запозичання іноземних одиниць. Процес формування суспільно-політичної термінології має проте свою специфіку. Цей процес характеризується двома головними тенденціями, які суперечать одна одній:

- 1) намагання використовувати у процесі формування та поповнювання термінології лише точні та моносемантичні лексеми;
- 2) схильність до яскравості та експресивності, що є протилежним першій тенденції.

Ці дві тенденції можна поєднати за допомогою лексичних запозичень. Слова, що

запозичаються з американського варіанту англійської мови, відповідають обом вимогам: вони є водночас точними та експресивними за самою своєю природою. Вивчення ролі та значення процесу лінгвістичного запозичання у формуванні української суспільно-політичної термінології вимагає насамперед пильного вивчення та оцінювання функцій, що виконують такі запозичення у термінологічній системі суспільно-політичної галузі.

• Думка про те, що більшість сучасних мов має змішаний характер, давно укріпилася у мовознавстві. У зв'язку з цим інтерес до різних питань теорії запозичень, або, вживаючи новіший термін, мовних контактів, продовжує зростати, причому останні розглядаються як один з найважливіших факторів, що впливають на зміни і розвиток мови. Разом з тим багато питань теорії запозичень все ще залишаються не розв'язаними.

В питанні про те, в якій мірі чужомовні слова можуть входити в українську мову, можна прийняти такий принцип: не цуратись їх, але й не брати їх у нашу мову без міри. Є такі поняття, які вже давно ввійшли у нашу мову і є загальновідомі, як наприклад: гак, галстук, гарт, крам, майстер, папір і т. д. Частина з цих запозичень є виправданою, оскільки не існувало відповідника до певних понять. Вони відіграли позитивну роль у процесі становлення української мови. На даному етапі з'явилося багато українських відповідників до німецьких, англійських, французьких запозичень, які можуть співіснувати. Певна річ, що кожне чужомовне слово можна перекласти на українську мову, і при цьому переклад не завжди може бути влучним і легко зможе замінити чужомовний еквівалент. Для цього необхідно, щоб широкі кола українства вподобали це слово і прийняли його до вжитку. Але часто і тоді українське слово не може вигнати з ужитку чужомовне, а існуватиме поряд із ним. Позитивним є те, що український неологізм стає влучнішим, і поступово замінює чужомовне слово із нашого вжитку.

Якщо порівнювати лексичний склад двох або декількох мов, то можна помітити немало слів, схожих за формою, звуковим і буквеним складом, але не завжди однакових за значенням. Це в основному запозичена лексика, часто так звана інтернаціональна. Процес засвоєння запозиченої лексики, як правило супроводжується її асиміляцією. Дуже часто лексичні одиниці є багатозначними. І з німецької мови вони нерідко запозичались у вторинному значенні.

Певна кількість слів чужомовного походження в українській, як і в усіх інших мовах, вживається і виконує важливу функцію спілкування.

Не в усіх галузях народного життя однаково уживаються слова чужомовного походження. Найбільше їх у технічній, науковій мові, зокрема в юридичній, медичній, комерційній, менше в мові художньої літератури у сімейно-побутовому спілкуванні. Найменше іншомовних слів у основному словниковому фонді.

Отже, говорячи про чужомовні запозичення, треба звертати увагу коли і яким шляхом вони потрапили у нашу мову, наскільки вони є бажаними, і чи передають вони те значення, що існує у рідній мові.

1. Байбакова Інесса. *Іноземна безеквівалентна лексика та способи її перекладу на українську мову*. // *Вісник*. - Львів, 1998. - № 336. 2. Балабан Тимотей. *Децо про транскрипцію, транслітерацію і переклади американсько-англійських термінів*. // *Вісник*. - Львів, 1998. - № 336. 3. Герасимович Андрій. *Німецькі запозичення в українській мові*. // *Вісник*. - Львів, 1998. - № 336. 4. Махньова Олена. *Англо-американські запозичення як шлях формування сучасної української суспільно-політичної термінології та особливості їх функціонування*. // *Вісник*. - Львів, 1998. - № 336. 5. *Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах/ Ін-т укр. мови АН України*. - К., 1993. 6. Омельченко Юлія, Ферябов Ігор, Полковський Валерій. *Деякі особливості англійської економічної терміносистеми та проблеми перекладання українською мовою*. // *Вісник*. - Львів, 1998. - № 336.